

MERSCH - PISANJE I DOGAĐAJ

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

DIETER MERSCH (rođen 1951.) profesor je na Muthesius-Hochschule für Kunst und Gestaltung, Kiel (dieter.mersch@t-online.de). Njegovi istraživački interesi uključuju estetiku te filozofiju medija i kulture, a značajnije publikacije uključuju *Umberto Eco* (1993.), *Was sich zeigt. Materialität, Präseus, Ereignis* (2002.), i *Ereignis und Aura. Untersuchungen zu einer Aesthetik des Performativen* (2002.).

DIETER MERSCH

Pisanje i događaj

S engleskog preveo Bojan Kopitar

PITANJE REPREZENTACIJE

Istraživanje krize reprezentacije traži daljnje istraživanje koncepta *re-presentatione*, koji joj je u pozadini.^{1*} Shvati li ga se doslovno, kao prezentiranje nečeg ne-prezentnog, kao prisutnost koja zamjenjuje ne-prisutnost ili odsutnost, rezultat je ta zagonetka reprezentiranja koja se provlači kroz povijest znakova od samog početka. Temeljena na ambivalentnosti nečega što zamjenjuje nešto drugo što se povuklo, nestalo ili odbjelo u tminu nepovratne prošlosti, reprezentacija je neodvojiva od nepomirljivog paradoksa koji čini semiozu općenito. Tradicionalno gledano, mogućnost je reprezentiranja zasnovana u već protekloj prisutnosti, u nekoć-prisutnom ili u opstojnosti u odsustvu, koja postaje svjedokom u odnosu na svoju sliku ili prikaz. To jest, znak se iščitava iz onoga što "o-značava", iz referenta koji prvi garantira svoje značenje. Iz toga se izdiže pitanje informacijskog kapaciteta onoga što garantira, tj. o referencijalnosti referenta, koja sama ne može potpasti pod kategoriju znakova, a da ne uzrokuje beskonačnu regresiju ili mahnitost. Drugim riječima, osnovu je znaka potrebno potražiti u sadašnjosti neposredovanog iščekivanja, u dokazu događaja ili u trenutku neprikrivene osjetilnosti – u mjestu čije su ga vjerodostojnost i ustrajnost već dovele u pitanje.

Derrida, pozivajući se na de Saussureovu strukturalnu semiologiju, utoliko koliko izvrcе vezu između prezentnosti i re-prezentiranja, radikalizira red znaka u strukturu skripturalnosti koja više ne ostavlja prostora garantiranju neposredovane autentičnosti. Umjesto toga prednost daje pisanju, pisanju koje više ni na koji način ne dopušta potjecanje iz dane osjetilne stvarnosti ili zarobljavanje trenutka prezentnosti, jer je trenutak na kojem se zasniva referencija sâm pod utjecajem znaka i strukture njegovog posredovanja. Kao posljedica, u *Govoru i fenomenima*, znak se javlja kao ono što samo generira, što postavlja samo pitanje "što", tj. pitanje određivanja nečega kao nečega: Nije li znak nešto drugo od opstojnosti – jedina "stvar" koja, time što nije stvar, ne potpada pod pitanje "što je...?", već naprotiv, javi li se potreba, na taj

¹ * Prijevod članka Mersch, Dieter (2003) "Writing and event", *Semiotica*, vol. 143, br. 1-4, str. 61-68. (nap. ur.)

način proizvodi "filozofiju" poput carstva *ti esti?* (Derrida 1973 [1967a]: 25) Znak, dakle, sâm po sebi ne bi bio nešto, opstojnost među drugim opstojnostima, već prije konstitutivni faktor te opstojnosti, tako da se semiologija pomiče u red univerzalije. Slično, kao što Derrida tvrdi u *Pisanju i razlici*, "metafizika prezentnosti uzdrmana je konceptom znaka" (1978 [1967c]: 281) i uspostavlja se, u protunapadu, kao možda najekstremnija njegova suprotnost: misao na neprezentnost.

RE-PREZENTIRANA PREZENTNOST

Posljedica je toga da ništa ne može pobjeći pisanju i njegovoj ponovljivosti: ni izvanjskost, ni jedinstveni trenutak, ni *ab-solutna* (*ab-solute*) singularnost. Dakle, radikalizacijom znaka u pisanu oznaku isključena je mogućnost događaja i njegove jedinstvenosti. Umjesto toga, prema formulacijama u *La Dissémination* (1981 [1972a]) i *Krivotvorenom novcu* (1993 [1991]), ona će već biti prošla svršena u tekstu. Taj se izraz ovdje odnosi na temeljni uvjet suplementarnosti, koji siječe kroz sve što bi došlo prije teksta, prije pisanja: "Jer počinje vlastitim ponavljanjem", kao što Derrida kaže u svojim komentarima na Mallarméovu *Mimique*, "takav događaj prvo uzima obličje priče" (1981 [1972a]: 292). Istovremeno Derrida u ovome vidi glavnu liniju obrane od svake fantazme prvog, izvornika ili izvora, poimane bilo kao "prezentnost", temelj ili istina (Derrida 1986 [1972b]: 38) ili kao bilo koje drugo ime koje je, u povijesti metafizike, dano "temeljima, principima ili središtu... *eidos*, *arhé*, *telos*, *energeia*, *ousia* (esencija, egzistencija, supstancija, subjekt), *alétheia*, transcendentnost, svijest, Bog, čovjek i tako dalje" (Derrida 1978 [1976c]: 279-280) kako bi se "uvjerljivo okončalo referiranje od znaka do znaka" (Derrida 1974 [1967b]: 49). Označavanje događaja "kao" određenog događaja ili prezentnosti "kao" određene prezentnosti već odvaja ili dijeli događaj ili prezentnost kroz samu "kao"-strukturu, odgurujući ih *od njih samih*; zbog toga njihov potpis, pa i njihova demarkacija kao primarnih, kronično kasne. Drugim riječima, neprezentnost konstituira ono što prezentnost "znači", jer "nema ničega prije teksta, nema predteksta koji već nije tekst, ... jer apsolutna izvanjskost nije izvana" (Derrida 1981 [1972a]: 328, 358). Tako se ono što se naziva prezentnošću čini "preklopljenim u sebe samo", odvojeno *unutar i od sebe*:

"Ovaj put" ... izričito stoji za višestrukost ... događaja koji više nije događaj jer je njegova singularnost od samog početka udvostručena,

umnožena, podijeljena i odbačena, istom se skrivajući u nečitljivom “dvostrukom dnu” neprezentnosti, u samom trenutku u kojem se proizvodi. (Derrida 1981 [1972a]: 291-292)

Dakle, ono je uvijek samo re-prezentirana prezentnost, kojoj se čak ne može pristupiti “kao takvoj”, već kao “supstitutu supstituiranom supstitutom” (1974 [1967b]: 314) u kojem se “prezentnost [onoga što jest] gubi, raspršuje, množi kroz mimeme, ikone, fantazme, simulakrume itd.” (1981 [1972a]: 168). Odatle slijedi ovaj dobro poznat odlomak iz *O gramatologiji*:

“No ako čitanje ne smije biti zadovoljeno udvostručenjem teksta, ne može legitimno nadilaziti tekst prema nečemu različitom od njega, prema referentu (realnosti koja je metafizička, historijska, psihobiografska itd.) ili prema označenom izvan teksta čiji se sadržaj može dogoditi, ili se mogao dogoditi izvan jezika, tj. u smislu koji toj riječi dajemo izvan pisanja općenito. Zbog toga su metodološki obziri koje ovdje riskiramo upotrijebiti na primjeru blisko ovisni o općim propozicijama koje smo gore obrazložili; što se tiče odsustva referenta ili transcendentalnog označenog. *Ne postoji ništa izvan teksta* [ne postoji izvan-tekst; *il n’y a pas de hors-texte*].” (Derrida 1974 [1967b]: 158)

Došlo je do toga da se pitanje re-prezentacije čini anakronim.

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

PRINCIP DIFFÉRENCE^{2**}

Naravno, ova je pozicija zasnovana na radikalizaciji sosirovskog modela koji ne poima znak na osnovi relacijske logike, tj. kao funkciju, već radije na stupnju različitosti sličnom algebarskoj formi. Saussure ovoj različitosti izričito imputira istinsku temporalizaciju koja joj daje dinamičnost po pitanju identiteta i reiterabilnosti znaka koja onemogućuje dodjeljivanje čvrstog i jednoznačnog mjesta znakovima unutar sistema:

“Ono što je promaklo filozofima i logičarima jest da jednom kad sustav simbola postane neovisan o označenim objektima, taj sustav, zahvaljujući vremenskom faktoru, postaje podložan logički neizbrojivim alteracijama.” (Saussure 1997: 311)

^{2**} Derridaov termin *différance* filozofsko je preispisivanje originalne francuske riječi *différence* (razlika) gdje umetnuti mukli glas *a* na mjesto izvorno prisutnog *e* čak i na materijalnoj razini teksta označava Derridaovu koncepciju primarnosti pisanja nad govorom. Naime, kao i u osnovnoj tezi, ta razlika postaje vidljivom tek u pisanju, dok u izgovoru potpuno izostaje. Termin se često prevodi kao *diferencija* (usp. Biti, Vladimir, *Pojmovnik suvremene književne i kulturalne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000., str. 67-68) ili pak kao *razlika*. Termin je u ovome prijevodu ostavljen u originalu, dok je glagolska imenica *diferanciranje* preinačena u stilski i jezično mnogo prikladniji oblik. (nap. ur.)

Ono što se čini nesigurnim jest način na koji se postiže ta dinamičnost i na koji se javlja diferencijacija mjesta. Zbog toga je Derrida pokušao razmišljati u pojmovima diferencirajućeg pokreta, principa *différance*, koji ne funkcionira ni kao princip ni kao koncept, i koji čin razlikovanja razlike shvaća kao pukotinu u semiološkom događaju. S događajem odgađanja, koji iznova upisuje strukturu znaka u pojavu razlike, istovremeno čini događaj odgode ili pre-pisivanja. Odavde proces “znač-enja” (*sign-ification*) treba smatrati trajnom drugošću koja ne referira na neki prošli početak, na *creatio ex nihilo*, već koju se može dekodirati tek kao modifikaciju već započetog traga. “Stvaranje je ponovno stvaranje”, kao što je to Goodman (1978: 6) jezgrovito sročio. Time Derrida (1986 [1972b]: 57), sa svoje strane, modificira Heideggerovu “ontološku razliku” tako da je nastavlja prepravljajući je u “semiološku razliku” za koju istovremeno pokazuje da je i “starija” i prethodna ontološkoj.

PROBLEMI DERRIDAOVE KONCEPCIJE

S ovom koncepcijom postoji više poteškoća.

DERRIDAOVE DVIJE KONCEPCIJE DOGAĐAJA

S jedne strane, “događaj” se prema Derridau javlja isključivo kao ponavljanje, tj. u kontekstu teksta, tako da postaje ne-događaj. S druge strane, figura *différance* pretpostavlja koncept događaja koji prethodi razlikovanju unutar teksta, strukturalnoj kvaliteti njegovih oznaka te neizravnost pisanja. Događaj je sub-jekt (*sub-icere*) “tragu”. Istovremeno, *diferanciranje*, sama pukotina *differ-ance*, ispada iz traga. Svoje tragove pokazuje, takoreći, samo kroz vlastito pojavljivanje, koje “kao” pojavljivanje više ne bi bilo vidljivo ili obilježeno i koje bi tako ostalo bez traga. Drugim riječima, Derrida operira s dvama različitim konceptima događaja, od kojih drugi otkriva prezentnost koja izmiče *diferanciranju*.

VEZE IZMEĐU IZVEDBE I PONAVLJANJA

Ova poteškoća otkriva svoju eksplozivnost čim dođe do veze između izvedbe i ponavljanja. Prema Derridau znak određuje njegova iterabilnost. Tu ideju detaljnije obrađuje u *Marginama filozofije*:

“Moja “pisana komunikacija” mora, da tako kažem, ostati čitljivom, unatoč apsolutnom nestanku svakog određenog primatelja općenito,

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

kako bi mogla funkcionirati, tj. kako bi bila čitljiva. Mora biti ponovljiva – *iterabilna* – u apsolutnom odsustvu primatelja ili empirijski odredivog skupa primatelja. Ta iterabilnost (*iter*, još jednom, dolazi od *itara*, “drugi” na sanskrtu, i sve što slijedi može se čitati kao eksploatacija logike koja vezuje ponavljanje za drugost) strukturira samu pisanu oznaku, i to štoviše čini neovisno o kojoj se vrsti pisanja radi ... pisanje koje ne bi bilo strukturalno čitljivo – iterabilno – nakon smrti primatelja ne bi se smatralo pisanjem.” (Derrida 1986 [1972b]: 315)

Iterabilnost – ponovljivost – označava mogućnost ponavljanja, ne ponavljanje samo. Ne proizvodi puku virtualnost; znakovi zapravo moraju biti potpuno izvršeni kako bi zadržali ili ponovno atestirali svoju relevantnost i značajnost u procesu resignifikacije i rekontekstualizacije. Znakovi koje se ne ponavlja stare, odumiru ili dobivaju auru mistične ekskluzivnosti. Oni kojima se to ne dogodi, dinamičnost i položaj steknu prvenstveno zahvaljujući performativnosti koju izvode u istoj mjeri u kojoj proces ponavljanja zadržava drugi unutar sebe, koji još jednom prolazi u određivanju pisanja i znaka. To je zbog toga što nas koncept izvođenja podsjeća na svoju sedimentaciju, na koju se lijepi nešto jedinstveno ili neponovljivo što se može *pokazati* samo u svojoj dovršenosti. To jest, to samo označava događaj, koji ne mogu iscrpiti ni praktično pravilo ni format teksta, i koji jasno evocira i poprijeko prelazi red upotrijebljenih znakova. Kao posljedicu, još smo jednom pozvani pretpostaviti koncept “događajnosti”, koja miješa teksture bez pokoravanja pojavljivanju *différancea*; naprotiv, potonji je sub-jektan (*sub-icere*) prvome. Netekstualno kontrolira tkanje pisanja, a da samo ne pobjegne njegovoj imanentnosti. Na taj način počinju isplivavati obrisi nečega što se u *O gramatologiji* jasno smatra nemogućim: nešto izvan teksta što unatoč tome upravlja njegovim pisanjem.

PRETJERANO PONAVLJANJE

Nekoliko će primjera ovo prikazati *pretjieran* ponavljanjem u umjetnosti ili u ritualima. To ponavljanje indeksira inverziju pisanja i memorije poticanjem zaboravljanja. Takav je proces dobro poznat u religijskoj praksi: udarima ponavljanja istih pokreta do točke ritmičke ekstaze javlja se evakuacija u koracima koja postepeno uspijeva zamesti sve tragove pamćenja kako bi instancirala stanje slobodno od simboličke fiksacije. To omogućava rođenje nečeg sasvim novog. Transovi, mistični trenuci, ili pak iskustva nevidljivih emanacija pripadaju ovom redu: prethodi im unutarnja kontemplacija koja beskrajno ponavljanje koristi kao način presijecanja veza s pisanjem i pomaka

k događaju neočekivanog ili nikad viđenog. Ovdje nisu presudne ni namjerna orijentacija scenarija ni konačnost transformacije, već sama prilika – iznenadno otvaranje obzora. Ona ne daje ni iznimnu pojavu ni posebno razumijevanje ili ezoterični prelazak, već zaokret i otkrivenje nečeg izuzetno jednostavnog, što je do tada bilo skriveno autoreferencijalnošću znakova: *in-stant* prezentnosti, kao događaj “onoga” (*quod*) kao prije “ovoga” (*quid*). To odgovara iskustvu otuđenja time što otpušta strah (*skotodinio*) i začuđenost (*thaumaton*). Platon i Aristotel zvali su to filozofskim *kairosom*, zbacivanjem mišljenja postavljenog na samom početku, bez prethodnih ontoloških ili metafizičkih tvrdnji. “To” nešto jest umjesto da nije ništa – to je ključ misterije, kao što to Schelling kasnije formulira i na što nas Lyotard kasnije iznova podsjeća kad govori o avangardnoj umjetnosti i insceniranju uzvišenosti: konfrontacija nepredstavljivim, u smislu da se “nešto” ne pojavljuje, već se pojavljivanje *sâmo zbiva*:

“To nije pitanje načina na koji se smisao ili realnost odnose na ono što se događa, ili što bi to moglo značiti. Prije postavljanja pitanja o tome što to jest i o značenju toga, prije *quid*, “prvo” se mora takoreći “dogoditi” *quod*. To da se događa, “prethodi”, takoreći, pitanju koje se odnosi na to što se događa. Ili pak radije, pitanje prethodi samome sebi, jer je “to da događa” pitanje relevantno kao događaj, a “tada” se odnosi na događaj koji se netom dogodio. Događaj se događa kao upitnik “prije” nego što se dogodi kao pitanje. Događa se tako je “prvenstveno” *događa li se, je li to to, je li to moguće?* Tek se “tada” određuje bilo koja oznaka određena ispitivanjem: *događa li se ovo ili ono, je li to ovo ili nešto drugo, je li moguće da ovo ili ono?*” (Lyotard 1991 [1988]: 90)

Na taj se način adresira ireducibilnost događaja u njegovoj *prethodnosti*, što anticipira pisanje bez traga.

EKSTATIKA MATERIJALNOSTI

Takvi su događaji vezani uz materijalnosti koje njeguju svoje vlastite ekstatike (*Ekstatik*). Istina je da Derrida čita pisanje iz “traga” i s time privilegira materijalnost označitelja; čini se, ipak, kao i kod de Saussurea, da je materijalnost kao materijalnost nebitna. Odlučujuća nije osjetilna razina, već strukturalna. Dakle, ono što se gubi jest doslovce ona prezentnost koja je dohvatljiva samo kroz percepciju – karakterističnost glasa, njegovo “meso” ili “tjelesnost”, u smislu u kojem je koristi Roland Barthes (1991 [1981]) – čak i kad Derrida naizgled prihvaća njihovu trajnost u pisanju. Kako pak nijedan znak ne

može značiti svoju vlastitu materijalnost, prezentnost izmiče tragu “kao” tragu koji se otvoreno javlja tamo gdje se disruptivno petlja u dekodiranje. Ovo stoji, iznad svega, za sve što se može razumjeti kao ekstatika materijalnosti: njezin *aisthetikos* koji stoji odvojen od sebe, njegova težina trenutka koja utječe na ono što *pokazuje*. Levinas (1986 [1982]: 66-67) je ovo primijenio na iskustvo drugosti, numinoznost lica koja briše svaki trag svoje objašnjivosti kroz *susret*, a da se je ne može identificirati kao “kao nešto” (*ti esti*); to je događaj nadilaženja koji prisvaja i gravitaciju i gravitiranje, i od kojeg su red znakova i njihov ustroj i primili svoje prvotno mjesto.

Na kraju Derrida karakterizira događaj kao isključivo negativan. Čak i kad je po prvi put prezentan u mediju pisanja, samog sebe čini neprimjetnim, jer bi već i to bio događaj. Ostaje samo njegov trag, koji svaki put briše, ili je već pisao i crtao preko njega. Ipak, ta filozofija neprezentnosti također zahtijeva koncept događaja koji ne nestaje u strukturi indirektnosti i odgađanja. Takav događaj, pokazuje se, anticipira pisanje. Iz tog se događaja može rekonstruirati ireducibilnost sadašnjosti koja više ne podliježe determinacijama dokaza, porijekla ili istine, već se izdiže iz singularnosti prolaznog trenutka kako se pojavljuje u trenucima nevidljive emanacije ili drugosti. Po pitanju ove singularnosti trenutka, pisanje se pomiče u stanje odgađanja, odgađanja koje ga dovodi u trag odgovora ili prijemčivosti koja se već *pod-vrgla* (*subjected*) prethodnosti Drugoga što se dogodilo. Što se god podrazumijeva pod reprezentacijom, medijem i medijalizacijom, ostaje uzaludnim pretpostavljati nešto “nedostupno” što nije ni “nešto” ni ništa, već događaj neiscrpnog dolaženja, nešto što uvijek stiže, od čega se može vući nešto novo ili drukčije. Upravo je to Derrida sve više pokušavao uključiti i integrirati tijekom posljednjih godina – iznad svega nakon svoga drugog susreta s Levinasom – riječima gostoljubivost suho “dar” [hospitality arid “the gift”], preokret koji, koliko mi je poznato, nikad nije opravdao, niti ga je povezao sa svojim ranijim konceptima pisanja.

BIBLIOGRAFIJA

BARTHES, ROLAND (1991 [1981]). *Le Grain de la Voix*. Paris: Seuil. [engleski prijevod: *The Grain of the Voice*, prev. L. Coverdale. Berkeley: University of California Press.]

DERRIDA, JACQUES (1973 [1967a]). *La voix et le phénomène*. Paris: Presses Universitaires de France. [engleski prijevod: *Speech and Phenomena, and Other Essays on Husserl's Theory of Signs*, prev. D. B. Allison. Evanston, IL: Northwestern University Press.]

DERRIDA, JACQUES (1974 [1967b]). *De la Grammatologie*. Paris: Minuit. [engleski prijevod: *Of Grammatology*, prev. G. Chakravorty Spivak. Baltimore, MD: John Hopkins University Press.]

DERRIDA, JACQUES (1978 [1967c]). *L'écriture et la différence*. Paris: Seuil. [engleski prijevod: *Writing and Difference*, prev. A. Bass. Chicago, IL: University of Chicago Press.]

DERRIDA, JACQUES (1981 [1972a]). *La dissémination*. Paris: Minuit. [engleski prijevod: *Disseminations*, prev. B. Johnson. London: Athlone.]

DERRIDA, JACQUES (1986 [1972b]). *Marges de la philosophie*. Paris: Minuit. [engleski prijevod: *Margins of Philosophy*, prev. A. Bass. Chicago, IL: University of Chicago Press.]

DERRIDA, JACQUES (1993 [1991]). *Donner le temps*. Paris: Relié [engleski prijevod: *Given Time: 1. Counterfeit Money*, prev. P. Kamuf. Chicago, IL: University of Chicago Press.]

GOODMAN, NELSON (1978). *Ways of Worldmaking*. Indianapolis, IN: Hackett.

LEVINAS, EMMANUEL (1986 [1982]). *Ethique et infini*. Paris: Arthème Fayard et Radio France. [engleski prijevod: *Ethics and Infinity: Conversations with Philippe Nemo*, prev. R. A. Cohen. Pittsburg, PA: Duquesne University Press.]

LYOTARD, JEAN FRANÇOIS (1991 [1988]). *L'Inhumain: Causeries sur le temps*. Paris: Galilée. [engleski prijevod: *The Inhuman: Reflections on Time*, prev. G. Bennington i R. Bowlby. Cambridge: Polity.]

SAUSSURE, FERDINAND DE (1997). *Linguistik und Semiologie: Notizen aus dem Nachlass*, J. Fehr (ed.). Frankfurt/Main: Suhrkamp.

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.